

Nerovnoměrný rozvoj světa

RNDr. Petr Daněk, Ph.D.

Příklady evidence nerovností

HDP na obyvatele (PPP, 2005)

USA 41 674 \$

Kongo (Zaire) 264 \$ (0,6%)

2001: 497 miliardářů – majetek 1 540 mld. \$

více než příjmy chudší poloviny lidstva

Příjem 1% nejbohatších stejný jako příjem 57% nejchudších

1,3 mld. lidí žije za méně než 1 \$ denně

790 mil. lidí (13%) trpí podvýživou

Poměr příjmů 20% lidí v nejbohatších zemích a 20% lidí v nejchudších zemích:

1960 30 : 1 1997 74 : 1

Poměr příjmů 5% nejbohatších zemích a 5% nejchudších :

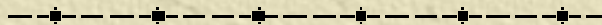
1988 78 : 1 1993 114 : 1

ROZVOJ JAKO DISKURZ

Co je to „rozvoj“?

Diskurz je soubor strategií (tvrzení, úhlů pohledu, teorií, konceptů, objektů studia a jejich vztahů), který vytváří vědomí (*knowledge*) o něčem a vytváří rozlišení (*differentiation*) tím, že vymezuje hranice toho, co může být řečeno a kým.

M. Foucault (1977) The Archeology of Knowledge

Teorie (a politika) rozvoje

1. Rozvoj jako modernizace
2. Teorie závislosti
3. Human development
4. Neoliberální kontrarevoluce
5. Konec rozvoje?

Rozvoj jako modernizace

Modernizace

Proces společenských změn, vyplývajících z šíření a přijímání typických rysů expanzivních a zdánlivě vyspělejších společností společnostmi zdánlivě méně vyspělými.

Modely stádií růstu

Walt Whitman Rostow (1960)

1. Tradiční společnost
Primitivní technologie, neracionalita, chování podmíněno zvyky a tradicemi.
2. Předpoklady hospodářského růstu
Formování nových elit, budování infrastruktury, centralizace moci státu.
3. Hospodářský růst (take-off)
„Velký předěl“ – období (10 až 30 let) rychlého hospodářského růstu.
4. Cesta ke zralosti
Diverzifikace hospodářské struktury, stabilizace, pokles importu
5. Věk vysoké masové spotřeby

Modernizace

Rozvoj chápán jako

- ◆ industrializace
- ◆ urbanizace
- ◆ přesun pracovních sil ze zemědělství
- ◆ sociální a kulturní transformace

Doporučované strategie

1. Export primárních komodit („*Agroexport model*“)
2. Industrializace nahrazující dovoz (*Import substitution industrialization*)
 - mobilizace domácích zdrojů
 - příchod zahraničního kapitálu
 - celní bariéry
 - státní programy industrializace
 - stimulace domácí poptávky

Doporučovaná politika

Neokeynesiánství

- ✦ Hlavní aktér: stát
 - ◆ regulace ekonomiky
 - ◆ redistribuce
 - ◆ plánování

Odstranění vnitřních bariér rozvoje

- ◆ hospodářské a sociální reformy (např. pozemková)
- ◆ potlačení etnických sporů
- ◆ odstranění „nemoderních“ společenských tradic

Rozvoj chápán jako soubor technických opatření

Příklad: zelená revoluce

Zelená revoluce

- ✦ Problém: podvýživa je důsledkem nedostatku potravin a přelidnění
- ✦ Řešení: zvýšit intenzitu zemědělské výroby
- ✦ Metody:
 - nové vyšlechtěné odrůdy
 - mechanizace
 - chemizace (hnojiva)
 - zavlažování, meliorace...
- ✦ Důsledky:
 - zvýšení objemu produkce
 - prohloubení nerovností
 - sociálních
 - regionálních
 - environmentální dopady

Zelená revoluce

✦ „...zelená revoluce založená na aplikaci vědy a technologie“
William Gaud, ředitel USAid (1968)

✦ Mexiko

- ✦ prezident Cárdenas del Río (1934-1940)
 - pozemková reforma, rozdělení haciend, půda zemědělcům, podpora subsistenčního zemědělství
- ✦ prezident Camacho (1940-46)
 - cílem zemědělství je podpořit růst mexického průmyslu
- ✦ U.S. viceprezident Henry Wallace (1941-45)
 - Camachovy ambice výhodné pro U.S. ekonomické a vojenské zájmy
 - přesvědčil Rockefellerovu nadaci ke spolupráci s mexickou vládou
- ✦ 1943 založen *Úřad pro zvláštní studia (Office of Special Studies)*
 - vědec: Norman Borlaug (...1970 – Nobelova cena)
 - hlavní cíl: odrůdy kukuřice a pšenice s vysokým výnosem)
- ✦ 1951 – Mexiko začalo vyvážet pšenici

Zelená revoluce

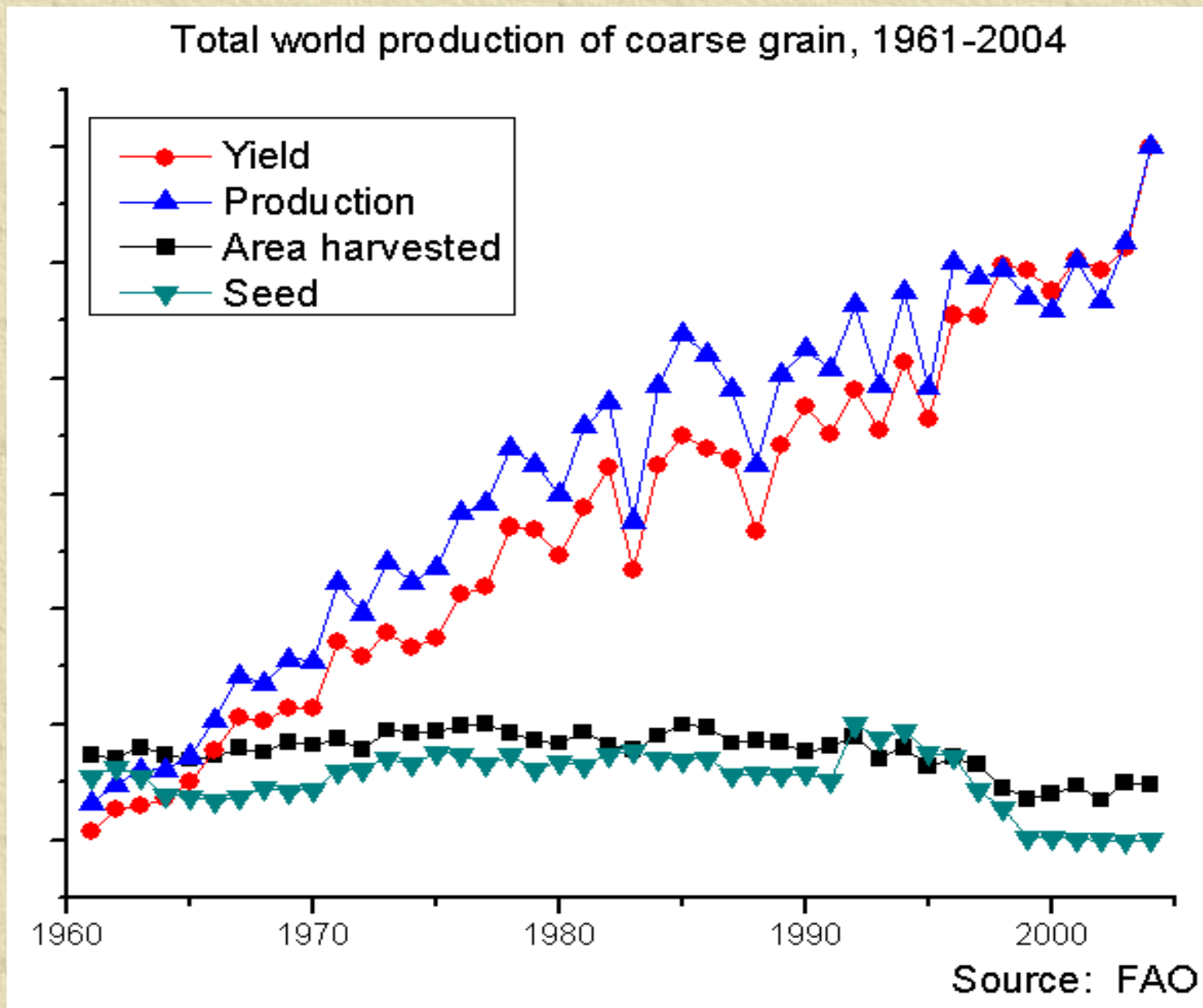
✦ Indie

- ◆ Fordova nadace
- ◆ Čidambaram Subramaniam – ministr oceli a těžby → ministrem zemědělství
- ◆ dovoz velkého množství vyšlechtěné pšenice z Mexika
- ◆ + začátek vlastního programu
 - šlechtění osiv
 - závlahy
 - umělá hnojiva

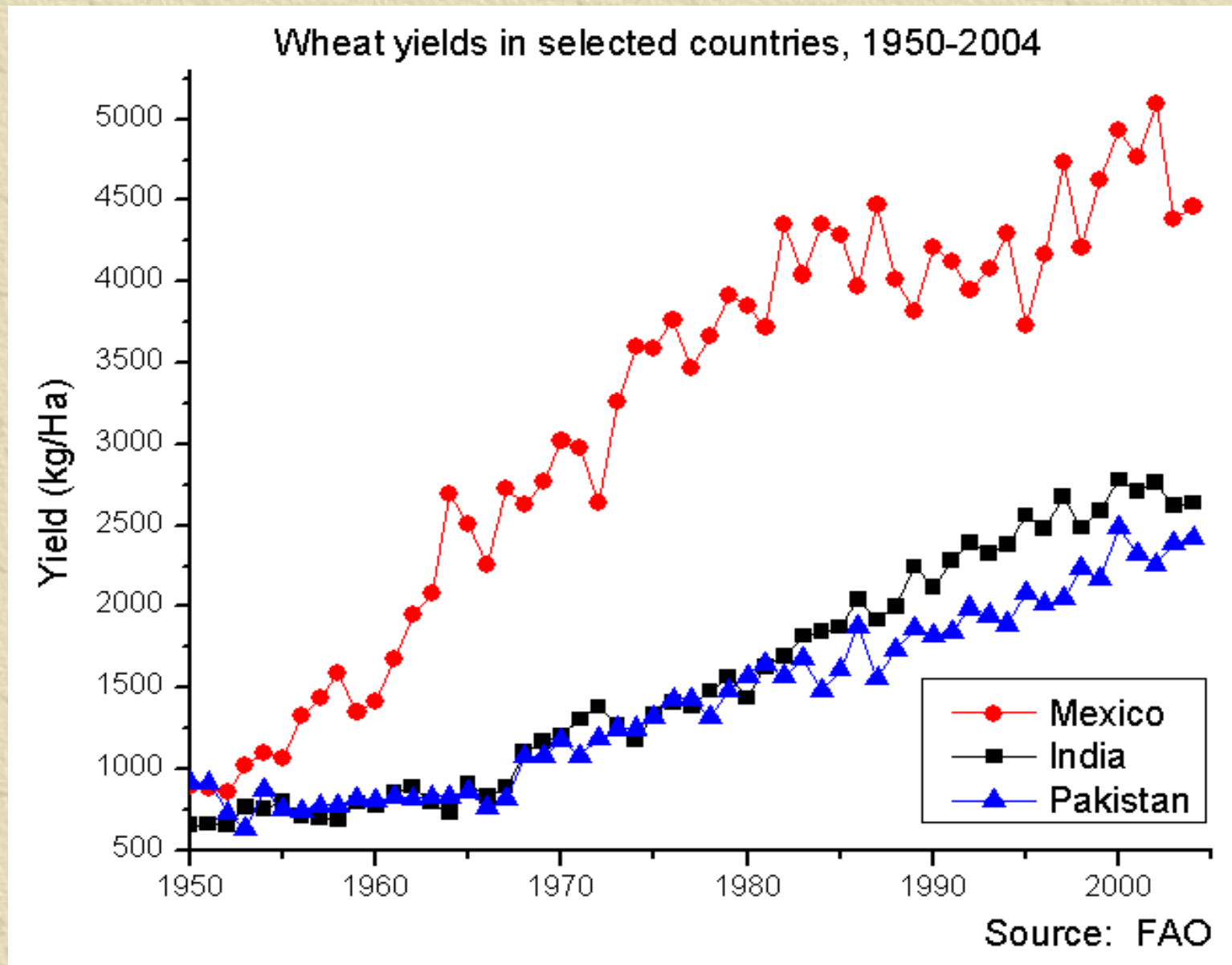
✦ Filipíny

- ◆ *International Rice Research Institute (IRRI)*
 - založen 1961
- ◆ šíření do zemí jihovýchodní Asie

Vývoj světové produkce obilovin a osevních ploch

Hektarové výnosy pšenice ve vybraných zemích

Kritika modernizačního diskurzu

- ✦ Do 70. let „rozvoj“ chápán převážně jako ekonomický růst
 - ◆ Dominantní diskurz: modernizační škola
 - typický příklad: Rostowův model stádií růstu
 - ◆ Konečným cílem je růst spotřeby
- ✦ 70. léta: krize teorií i politiky rozvoje
 - ◆ Evidentní, že ekonomický růst – i pokud k němu dochází – nezpůsobuje očekávaný *trickle down* efekt pro velkou část společnosti
 - ◆ Hledání alternativních konceptů rozvoje
 - Teorie závislosti (*dependency*)
 - Human development

Teorie závislosti

- ✦ Zdůraznění propojenosti světa
 - ◆ všechny státy jsou součástí globálního **systemu světového hospodářství**
- ✦ Nerozvinutost „rozvojových“ zemí je důsledkem rozvinutosti zemí vyspělých
 - „rozvoj nerozvinutosti“
- ✦ Vyspělé země používají svoji ekonomickou a politickou moc k udržení a prohloubení vztahů závislosti.
- ✦ Kolonialismus nahrazen neokolonialismem.

Teorie závislosti

✦ *Paul Prebisch*

- *UN Economic Commission on Latin America (CEPAL)*
- kritika neoklasické ekonomie: světová ekonomika není systém výhodný pro všechny, ale je rozdělena na centrální a periferní ekonomiky, nerovnost reprodukována světovým obchodem („Prebischova teze“)

✦ *Andre Gunder Frank*

- hierarchie vztahů závislosti (Latinská Amerika)

✦ *Paul Baran*

- srovnání ekonomické historie Japonska a Indie

✦ *Arghiri Emmanuel*

- nerovná obchodní výměna
- rozvoj nerozvinutosti

Doporučovaná strategie

✦ Omezit vztahy s vyspělými zeměmi

Chudé země by si měly položit otázku, za jakých podmínek se budou podílet na světovém obchodu a jestli vůbec.

A. G. Frank: „Třetí svět musí volit mezi pokračováním barbarství kapitalismu a velkým příslibem socialismu“

Vzestup NIC: pokles důvěryhodnosti teorií závislosti

Human development: basic needs

✦ Kritika: ekonomický růst by neměl být cílem, ale jen prostředkem lidského rozvoje

- Jak chápat „skutečný“ rozvoj?

✦ Basic needs approach

- Cílem rozvoje je vytvořit materiální předpoklady pro plnohodnotný život

- Rozvoj jako welfare – zdraví, vzdělání, příjem...

- Paul Streeten, International Labor Organization...

- Nový pohled, ale převážně tradiční, materiální chápání cíle rozvoje

Human development: capabilities

Capability approach

- ◆ Cílem není zvýšení spotřeby, ale rozšíření možností, příležitostí, svobod (*capabilities*)
- ◆ Amartya Sen: *Development as Freedom*
- ◆ Martha Nussbaum
- ◆ Základní svobody:
 - dožít se stáří
 - participovat na ekonomických činnostech
 - možnost zapojit se do politických aktivit, aj.
- ◆ Radikálnější přehodnocení konceptu rozvoje

Politické vyjádření konceptu: human development report

Human Development Report

- ◆ Alternativa k *World Development Report* (WB)
- ◆ Muhbub ul Haq
- ◆ od roku 1990
- ◆ UNDP
- ◆ Národní i regionální HDR, gender-related HDI...
- ◆ Redukce „lidského rozvoje“ jen na tři snadno měřitelné pilíře
- ◆ V rozporu s konceptem lidského rozvoje zahrnuje i vyjádření příjmu (HDP na obyvatele)
- ◆ Analytický nástroj, i nástroj k aktivizaci

Index lidského rozvoje

✦ UNDP: Human Development Report

<http://hdr.undp.org>

✦ 3 komponenty

● úmrtnost:

- naděje na dožití při narození

● vzdělání:

- gramotnost
- zapsaní studenti (enrollment)

● příjmy:

- HDP na obyvatele

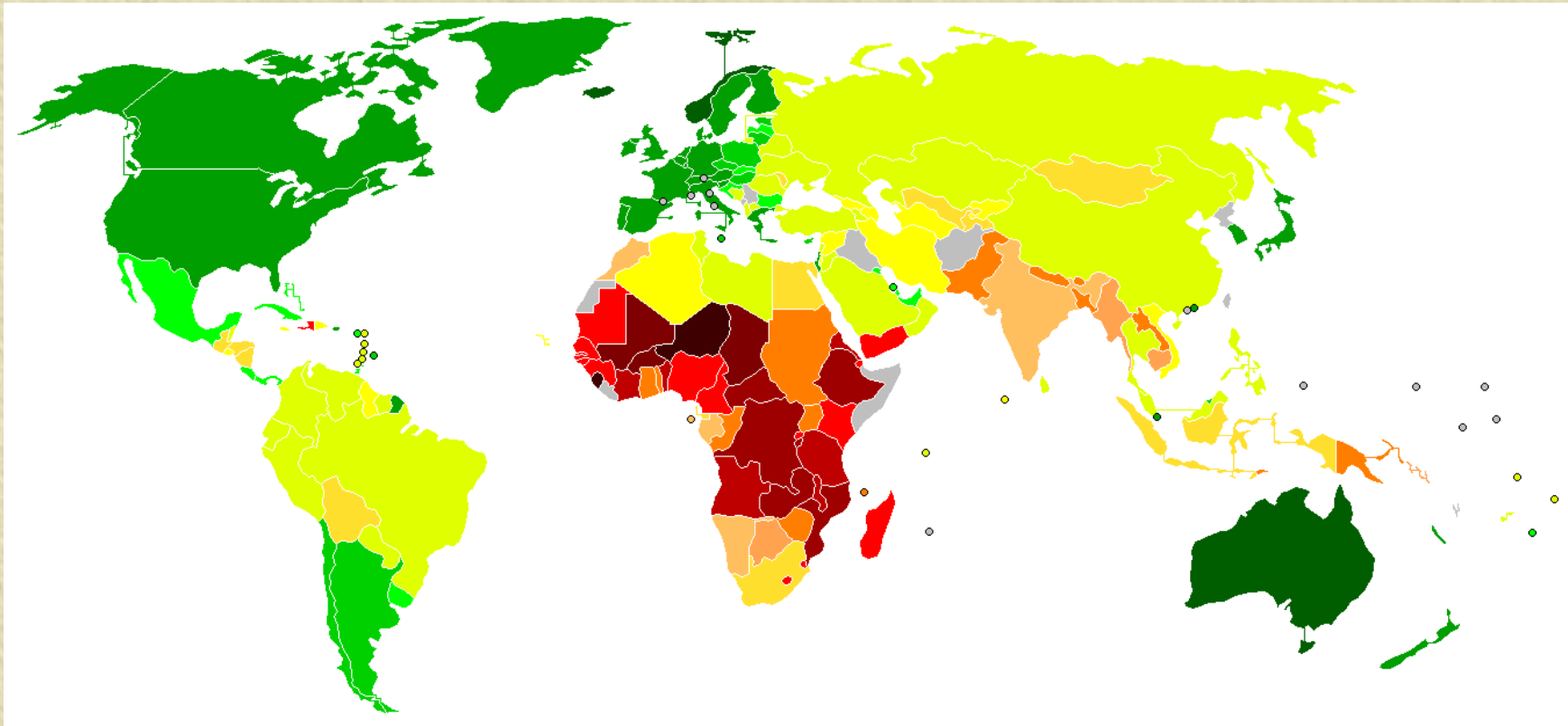
✦ relativizace proměnných: dosažené maximum = 100

Amartya Sen

Index lidského rozvoje (2003)

Poř.	Stát	Naděje na dožití (roky)	Gramotnost (%)	Zapsaní studenti (%)	HDP na ob. (USD)	Index naděje na dožití	Index vzdělání	Index HDP	Index lidského rozvoje
1.	Norsko	78,7	99	98	29620	0,90	0,99	0,95	0,944
32.	ČR	75,1	99	76	14720	0,83	0,91	0,83	0,861
127.	Indie	63,3	50	51	3600	0,72	0,50	0,60	0,606
175.	Sierra Leone	34,5	36	51	470	0,16	0,41	0,26	0,275

Human development index (2003)

Neoliberální kontrarevoluce

✦ Hospodářská transformace a politické změny ve vyspělých zemích

- fiskální krize sociálního státu
- dezintegrace fordistického režimu akumulace
- nástup „nové pravice“ (*reaganismus, thatcherismus*)

✦ Kritika programů industrializace nahrazující dovoz

- nereálná v prostředí omezené domácí poptávky
- celní bariéry brání nejen dovozu výrobků, ale i technologií; jsou bariérou i pro vývoz
- silný rozvojový stát může selhat stejně jako trh
- princip plánování a byrokratického řízení je neefektivní

Doporučovaná strategie

✦ Exportně orientovaná industrializace

- ◆ uvolnění všech administrativních regulací trhu
- ◆ otevření domácí ekonomiky
- ◆ vytvoření podmínek pro příchod zahraničního kapitálu (nadmárodní společnosti)
- ◆ snížení domácí spotřeby (zrušení minimální mzdy, odbourání dotací na základní potraviny, omezení výdajů na školství, zdravotnictví, životní prostředí...)
- ◆ devalvace měny
- ◆ privatizace státních podniků

Dlužní krize

✦ V 70. letech si mnoho RZ vzalo vysoké půjčky na financování strategií rozvoje. Byly pro to vhodné podmínky:

- nízké úrokové sazby (příliv „petrodolarů“ na finanční trh)
- krátkodobě vzrostla cena primárních surovin
- formovala se společná politika zemí třetího světa (Nové mezinárodní hospodářské uspořádání)
- doporučovaly to mezinárodní instituce

✦ Přelom 70./80. let: hospodářská krize

- zvýšení úrokových sazeb
- snížení poptávky po primárních komoditách
- snížení poptávky po hotových výrobcích

✦ Výsledek: fiskální krize

- 1982 Mexiko, Venezuela, Brazílie...

Programy strukturálního přizpůsobení

✦ „Řešení“ dlužní krize:

- ◆ poskytovány úvěry na splácení úroků
- ◆ spojeno s podmínkami: „strukturální přizpůsobení“

✦ Dopady:

- ◆ hluboké změny ve struktuře hospodářství i společnosti, v duchu neoliberální politiky
- ◆ šíření chudoby, pokles životní úrovně
- ◆ prohloubení sociálních i regionálních rozdílů
- ◆ posílení postavení Světové banky a MMF

„Washingtonský konsensus“

- ✦ soubor ekonomických a politických opatření zaměřených na řešení finanční a ekonomické krize zemí Latinské Ameriky
- ✦ doporučení sdílená poradci SB, MMF a ministerstva financí USA
- ✦ autor pojmu: John Williamson (1989)
- ✦ soubor 10 opatření
 - ◆ disciplína fiskální politiky
 - ◆ změna struktury státních výdajů (místo dotací podpora „růstových“ sektorů jako infrastruktura)
 - ◆ daňová reforma
 - ◆ uvolnění směnných kurzů
 - ◆ liberalizace obchodu
 - ◆ podpora PZI
 - ◆ privatizace
 - ◆ deregulace
- ✦ později používáno pro označení neoliberálních ekonomických politik všeobecně

Rozvoj jako konec rozvoje

Jaký je rozdíl mezi rozvojem a kolonialismem?

Kritika „rozvoje“: diskurz, kterým ten rozvinutější, pokročilejší, chce rozvíjet „ty druhé“.

Žádné velké teorie

Důraz na pochopení konkrétního kontextu

Důraz na sociální a environmentální důsledky

Zapojit místní komunity (do plánování „rozvoje“)

Rahnema: „mýtus rozvoje“

Reakce na kritiku

- ✦ Pozornost sociálním a environmentálním důsledkům
- ✦ Snaha o zapojení místních aktérů
- ✦ Ústup od některých kontroverzních projektů
- ✦ Metoda: programování
 - ◆ stanovení cílů a indikátorů jejich dosažení

- ✦ Millennium Summit – září-prosinec 2000
 - ◆ 191 členských států OSN

Současné přístupy

✦ Neoklasická ekonomie

- ◆ pokračování Washingtonského konsensu
- ◆ nová institucionální ekonomie

✦ Modernizační škola (neo-modernizace)

- ◆ tradice a kultura nejsou překážkou, ale zdrojem tvořivé aktivity
- ◆ reflexivní modernita

✦ Teorie závislosti (dependency school)

✦ Alternative development

- ◆ možnost volby – participovat v globální ekonomice nebo se rozhodnout neúčastnit se (je reálné)?

✦ Anti-development

- ◆ zvláště pro původní komunity – návrat zpět (ale kam?)

✦ Human development

- ◆ vhodný pro daný kontext (území), participace, solidarita, trvalá udržitelnost

Rozvojové cíle tisíciletí (MDGs)

1. Vymýtit extrémní chudobu a hlad
2. Dosáhnout univerzálního základního vzdělání
3. Prosazovat rovnost žen a mužů
4. Snížit dětskou úmrtnost
5. Redukovat zdravotní rizika porodu
6. Bojovat s HIV/AIDS, malárií a dalšími nemocemi
7. Zajistit environmentální udržitelnost
8. Vytvořit globální partnerství pro rozvoj

Cíle – do roku 2015:

1. Snížit podíl hladovějících a žijících za méně než 1 dolar na den na polovinu
2. Zajistit, aby všichni chlapci a dívky dokončili základní vzdělání
3. Odstranit gender nerovnosti v přístupu ke vzdělání
4. Snížit úmrtnost dětí do 5 let o 2/3
5. Snížit podíl žen umírajících při porodu o 3/4
6. Zastavit šíření HIV/AIDS a výskyt malárie a dalších nemocí
7.
 - a) integrovat principy TUR do národních strategií a zastavit úbytek přírodních zdrojů
 - b) snížit na polovinu podíl lidí bez přístupu k bezpečné pitné vodě
 - c) dosáhnout významného zlepšení v životech alespoň 100 miliónů obyvatel slumů (do 2020)

Cíl č. 8 (globální závazky)

- a) Vytvořit otevřený obchodní a finanční systém
- b) Pozornost zvláštním potřebám
 - nejméně rozvinutých států (2003: 50 LDCs)
 - rozvojových zemí bez přístupu k moři
 - malých ostrovních RZ
- c) Zabývat se problémy zadlužení
- d) Vytvořit dostupná pracovní místa pro mladé
- e) Zajistit přístup k dostupným základním lékům v RZ (ve spolupráci s farmaceutickými firmami)
- f) Zpřístupnit výhody nových technologií (informační a komunikační technologie) – ve spolupráci s privátním sektorem